

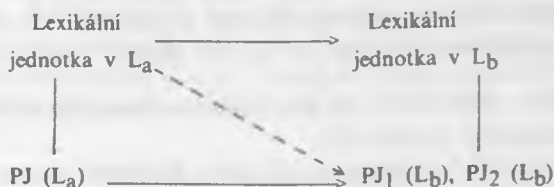
Jana Matúšová

NĚMECKÉ LEXIKÁLNÍ JEDNOTKY V ČESKÝCH POMÍSTNÍCH JMÉNECH

O. Převážná většina cizích lexikálních jednotek v soustavě českých pomístních jmen (PJ) je německého původu. Ke kontaktům českého a německého obyvatelstva a k vzájemnému ovlivňování českého a německého jazykového, a tedy i onymického systému docházelo především v pohraničních oblastech Čech, a to od období německé kolonizace ve 12. století. Do české soustavy pomístních jmen pronikaly německé lexikální jednotky, které jsou součástí české mikrotoponymie až do současné doby.

1. Proces pronikání německých lexikálních jednotek z němčiny do češtiny probíhal jak na úrovni onymické (onymická – toponymická integrace), tak i na úrovni neonymické, apelativní (apelativní integrace)¹. Výsledkem obou postupů mohl být výskyt německé lexikální jednotky v soustavě PJ na území Čech. Do češtiny totiž (1) mohlo být přejato hotové německé PJ (onymická integrace) nebo (2) v PJ byla využita lexikální jednotka přejatá z německé apelativní slovní zásoby do apelativní slovní zásoby češtiny.

Obecně lze proces přechodu cizích lexikálních jednotek z jednoho jazyka do druhého znázornit schématem:

L_a – jazyk výchozí (němčina), L_b – jazyk přijímající (čeština).

¹ Viz E. Eichler, R. Šrámek, *Thesen zur toponymischen Integration*, [in:] *Sprachkontakt im Wortschatz – Dargestellt an Eigennamen*, Leipzig 1984, s. 9–18.

Je přirozené, že při tzv. koareálové² komunikativní situaci probíhá přejímání propriálních i apelativních lexikálních jednotek mezi dvěma jazyky oběma směry (konkrétně – čeština s němčinou se ovlivňovaly navzájem).

1.1. V některých případech je těžké rozhodnout, zda integrace proběhla na úrovni apelativní nebo propriální (Na place, Špic), jindy je možné uvažovat i o přejetí z apelativní slovní zásoby jednoho jazyka přímo do propriální slovní zásoby jazyka druhého (např. u PJ *Rajčůr*, *Rajčůra*, *Rajčůl* ap. < *Reitschule* 'jezdecká škola' není jisté, zda v němčině nešlo o pouhé apelativní označení, které se v češtině stalo pomístním jménem, aniž proniklo do apelativní slovní zásoby češtiny) – v grafu znázorněno přerušovanou čarou.

Pokud se objeví cizí německá lexikální jednotka v pomístním jméně na území, kde nedocházelo ke kontaktu dvou jazyků, pak předpokladem jejího užití v PJ byla apelativní integrace cizího – německého výrazu do češtiny (Např. v PJ Na pachtě).

2. Rozbor původem německých PJ, která pronikla cestou onymické integrace do systému českých PJ, ukazuje charakter a strukturu těchto názvů.

2.1 Cizí – německá lexikální jednotka, která je v základu integrovaného PJ, odpovídá svou slovotvornou strukturou výchozímu jazyku. Může být ve tvaru totožném s podobou spisovnou nebo může nést německé nářeční rysy.

Znaky německých nářečí se dodnes zachovaly v původem německých PJ nejčastěji a nejvýrazněji na rovině fonologické (např. slezské *ü* za střhněm. *ö*: *Brútviz* < *Brotwiese*, bavors. *oa* místo střhněm. *ei*: *Štoahýbl* < *Steinhübl* atd.). V oblasti tvoření slov lze nalézt sice zřídka, ale zato poměrně jednoznačné nářeční znaky (např. tvoření deminutiv sufixem *-la* ve východofranckém dialektu), avšak na úrovni lexikální je informace o nářečí vzhledem k zastřené motivaci vzniku PJ nejednoznačná (např. *Flennštajn*, snad z *flennen* – vs. Čechách 'plakat'). U jmen se spisovnou podobou lexikální jednotky je třeba uvažovat buď o shodnosti (nebo velmi blízké podobnosti) tvaru nářečního a spisovného, nebo o vlivu znalosti nářeční i spisovné němčiny na informátora³, neboť jazykovou bázi PJ je „lidový jazyk“ – nářečí.

2.2 Při integraci německých PJ do českého toponymického systému se uplatnily české jazykové prostředky.

Německé fonémy byly nahrazeny fonémy českými, které v různé míře vystihují původní německý hláskový stav⁴. Rekonstrukce původního znění

² Tj. při styku dvou jazyků v jednom areálu (termin užívají Eichler, Šrámek, *op. cit.*).

³ Při výzkumu bylo využito PJ ze soupisů pořízených dobrovolníky – obyvateli obcí v 60. a 70. letech 20. století.

⁴ Pokud se čerpá materiál z psaných pramenů, je třeba posoudit, nakolik informátor vystihl fonetickou stránku pomístního jména pomocí grafemů.

německého PJ z podoby integrátu je často nesnadná, zvláště tam, kde došlo k výrazným hláskovým substitucím (*Prahoufvíz* < *Beihofwiese*, 'louka u dvora', *Cinkamiha* < snad ze střhněm. *ge-zinge* 'přední část pluhu' + *mühe* 'námaha').

Při přejímání německých PJ do češtiny došlo dále k začleňování německých PJ do českého deklinačního systému (*V Zumfu* < *Sumf* 'močál', *Perky* < *Berg* 'kopec', *Na Kacaberku* < *Katzenberg* 'kočičí vrch'), bylo využito českých slovtvorných postupů – především odvozování (*Podperky* < *pod* + *Berg*, *Aák* < *Apaulok* < *Abbauloch* – *abbauen* 'těžit', *Loch* 'díra') a některé změny lze sledovat i na úrovni syntagmatické (spojování s českými předložkami a atributy: *Dolní Khiripíhl*, *Horní Khiripíhl* < *Kirchbühl*, *Dolní Vizle*, *Horní Vizle* < *Wiese* + *-le* atd.)⁵. Přitom není vyloučeno, že české jazykové prostředky využitě při integraci německého PJ mohou mít nářeční charakter (*Drajhajzouka*⁶).

3. Při apelativní integraci se začleňují německá slova do češtiny, a sice buď do její spisovné nebo obecné vrstvy (pacht, šraňky, plac), nebo se stávají typickými pro určitou nářeční oblast (*šuty*, *čuchy* < *Schuhe* 'boty', *šupna* < *Schuppen* 'kůlna' v s. Čechách). Do onymie pronikají teprve v hotové, integrované formě. Při jejich užití v mikrotoponymii již nedochází ke změnám na fonologické a morfologické úrovni těchto slov⁷ (*Šupna*, *U šupny*), mohou k nim však být připojeny typické topoformanty (*Na pachtýřce*) a mohou být začleněna do syntagmat jako kterákoliv jiná česká lexikální jednotka (*Pod šraňkem*, *Na plácku*, *Luisin plac*).

4. Lze tedy shrnout, že cizí – německé lexikální jednotky pronikaly do soustavy českých anoikonym cestou onymické integrace nebo prostřednictvím apelativních slovních zásob obou jazyků. Německé onymum – anoikonymum integrované do češtiny má německý základ, který svou slovtvornou strukturou vychází z německého jazyka a může být zachován buď s nářečními rysy (na rovině fonologické, slovtvorné a lexikální), nebo v podobě odpovídající spisovnému německému jazyku. Při integraci do češtiny se PJ začleňuje do českého onymického systému a mění se v závislosti na českých fonetických, morfologických, slovtvorných a syntagmatických zvyklotech.

Pokud se cizí lexikální jednotka dostala do PJ prostřednictvím apelativní slovní zásoby, začlenila se do ní jako kterákoliv česká lexikální jednotka, neboť integrace proběhla již na úrovni apelativní.

⁵ Na úrovni sémantické, kterou zde ponecháváme stranou, dochází k sekundární sémantické motivaci. Cizí PJ mohou být též prekládána, a to od přesného překlada až po případy, kde přichází ke slovu mylná etymologie.

⁶ Topoformant *-ovka* (nářečně *-ouka*) je typický pro odvozování toponym z osobních jmen. V našem případě však OJ *Dreihaus* ap. není doloženo, a je tedy třeba vycházet z německého apelativního základu *drei* + *Häuser*.

⁷ Není ovšem vyloučeno, že k takovým změnám může dojít v procesu užívání PJ, a to zvláště tehdy, ztratí-li PJ oporu v apelativní slovní zásobě (např. v PJ *U štatule* je pravděpodobné, že změna *statue* > *štatule* proběhla až na onymické úrovni).

Jana Matušová

DEUTSCHE LEXEMEINHEITEN
IN TSCHECHISCHEN TOPOGRAPHISCHEN NAMEN

Der Artikel beschäftigt sich mit den Fragen des Eindringens der fremden – konkret deutschen – lexikalischen Einheiten in das System der tschechischen Anonymie, und zwar auf dem Wege der onymischen Integration (d. h. durch Entlehnung einer fremden onymischen Einheit) oder mittels der appellativischen Entlehnung in einem Flurnamen.

Bei der onymischen Integration gliedert sich der deutsche (mit seiner Struktur oft einer Mundart entsprechende) Flurname in das tschechische onymische System ein und ändert sich von der phonologischen, morphologischen, wortbildenden und syntagmatischen Seite her.

Falls eine fremde – deutsche – lexikalische Einheit in den Flurnamen mittels der appellativischen Integration gelangte, gliederte sie sich in den Namen genauso wie ein beliebiges tschechisches Wort ein, denn die Integration verlief schon auf der appellativischen Ebene.